

MAGYAR PANTHEON: DEÉSY ALFRÉD

A magyar Casanova

KOVÁCS ILONA

DEÉSY ALFRÉD, A MAGYAR NÉMAFILM JELENTŐS SZÍNÉSZ-RENDEZŐJE SZÁZ ÉVE FORGATTA CASANOVA-FILMJÉT. ÉLETMŰVÉNEK CSAK TÖREDÉKE MARADT RÁNK.

Száz éve, 1918-ban forgatott filmet Casanováról (1725-1798) Deésy Alfréd, aki mindenki mást megelőzve elsőnek nyúlt filmvászonra a később sokszor feldolgozott témához. A sokoldalú Deésy Alfréd (1877-1961) neve és működése mára feledésbe merült, pedig a korszak jelentős alkotója volt. Az sem közömbös, hogy éppen az I. világháború vége felé kezdte el forgatni Casanova-filmjét, rendkívül nehéz körülmények között. Az 1910-es évek elején hatalmas lendülettel indult el a magyar filmgyártás, valóságos virágkor ígérését hordozva, és ennek vetett véget a történelmi katasztrófák sorozata. Ha maga a háború nem is tette tönkre, hiszen 1918-ra már száz fölé ment az évente gyártott filmek száma, a vereség és a Monarchia és a Magyar Királyság szétesése súlyos válságba sodorta a magyar filmgyártást is. Egészen a 30-as évekig hullámvölgybe került az addigra ígére-

„Csak 10 perc maradt fenn belőle”

(Casanova szerepében: Deésy Alfréd – 1918)

tesen felfutó filmipar, és hiába alkottak az 1910-es években olyan jelentős rendezők, Kertész Mihály és Korda Sándor, Gaál Béla, Fejős Pál vagy éppen Deésy Alfréd, a legtehetségesebbek az emigrációt választották, és Németországban, Angliában, Amerikában lettek világhíresek, nem idehaza. A törés elképesztő. 1920 és 1930 között szinte a semmibe zuhant vissza a magyar filmipar. 1920-ban még 52 film készült, a következő évben már csak 22, 1926-ban már csak egyetlen egy. Maga Deésy például 1918-ban még 14 filmet forgatott, köztük a *Casanovát*, de később – habár ő nem emigrált végleg, mint sokan a kortársai közül –, azért több évig próbálkozott Bécsben a 1920-as évek elején. Fénykorában a Star filmvállalat alkalmazottjaként afféle mindenestől belőle: pénzt épp úgy szerzett, mint színészeket, akiket időnként az utcáról hívott be, rendezett, írt, játszott, a filmkészítés technikai és művészi állomásait egyaránt végigjárta, csak operatőr nem volt. A forgalmazásban is élen járt, szervezett, plakátokat gyártott, mozi üzemeltetett (a debreceni Apolló mozi például ő igazgatta évekig). 77 rendezés, 28 alakítás és több forgatókönyv, illetve produceri munka fűződik a nevéhez.

Vajon hogyan került ennek a termékeny filmesnek a látókörébe a Casanova-téma? A sok lehetséges válasz közül ezúttal csak néhány valószínű hipotézist vizsgálok meg közelebbről. Nyilvánvaló, hogy piaci szempontból a Casanova mint márkanév, afféle „árvédjegy”, a siker zálogának számított. Emellett azonban mélyebb rokonságot is fel lehet fedezni a két figura és életút között. Akárcsak a híres velencei, Deésy is mélyről indult, ahogyan ezt saját emlékiratából tudjuk: Kämpf Alfréd néven született Désen egy

kádármester fiaként, majd a város nevéből fabrikált magának művésznevet. A család olyan szegény volt, hogy a fiúnak nem volt esélye tanulni, 13 évesen inasnak adták be egy vegyesboltba, onnan aztán egy vándorcirkuszhoz csapódott, később színírtársulatoknál lett „mindenes”, például kellékes, ügyelő, sikeres díjbirkózó. Majd hirtelen fordulattal szerző és színész, egyszóval mindig az, amire szükség volt ahhoz, hogy megélhessen. Színészként hamar felívult a pályája, egészen fiatalon már Romeót és más főszerepeket játszott, előnyös külsejével pedig Casanova-hírbe keveredett. 1913-ban otthagyta a színpadot a filmvászon kedvéért: erről a váltásról és a továbbiakról részletesen beszámol önéletrajzában (*Porondon, deszkán, mozivászonon*, 1992. szerk. Kőháti Zsolt). Autodidakta módon szerzett komoly műveltségét és irodalmi élményeit, sokoldalú tehetségét jól tudta kamatoztatni filmkészítőként. Klasszikus magyar prózát (Jókai, Mikszáth, Móricz) és világirodalmi műveket (Daudet, George Sand, Gorkij), illetve aktuális témákat egyaránt megfilmesített, és különös előszeretettel választott művészregényeket. Ilyen például az *Aphrodité* (1918, Pierre Louÿs azonos című, dekadens regénye nyomán). Sok meglepő filmje említésre méltó a kétféle befejezéssel, még a per idején leforgatott *Sacco és Vanzetti*, ahol egyaránt számításba vette a felmentést, másfelől a halálos ítéletet. (Sacco és Vanzetti amerikai szakszervezeti vezetők voltak, akik ellen illegális szervezkedés miatt demonstratív per indult. Mindkettőjüket halálra ítélték végül.) Kuriózum, de megvalósulatlan tervei között találni még egy Lenin-filmtémát is, szintén a politikai aktualitásokhoz kapcsolódva. Hatalmas életművét egy rövid cikkben még áttekinteni sem igen lehet. Annyi biztos, sokoldalú és rendkívül tájékozott filmes lett belőle.

Casanova *Életem története* című visszaemlékezéseit feltehetően magyarul olvasta, mert a XX. század elejére az akkoriban csak átirat formájában kiadott szövegnek már hét különböző fordítása forgott közkézen, köztük egy „teljesnek” hirdetett, bár szintén átdolgozott változat (Halasi O. álnéven, 1873-75). Ráadásul Casanova mítosza hamarabb kialakult és elterjedt a közép-európai irodalmakban, mint másutt, német, cseh és magyar nyelven egyaránt kiadták memoárját és írtak tetteiről. A jelentős

művek szerzői között volt például Hugo von Hoffmannstahl (1899) vagy Arthur Schnitzler (1918). Magyar nyelvterületen már hírlapi szinten is keringett egy legenda-féle, hogy tudniillik Casanova, utazásai során Budára is ellátogatott. Ezt bizonyos Held Albert zszurnaliszta írta meg 1913-ban. A furfangos álhírt Kárpáti Aurél novella formájában dolgozta fel, feltételezve, hogy Casanova Budán sem anatózással töltötte drága idejét. Nem meglepő, hogy „jeles kutatók” ráleltek arra a házra, ahol Casanova Budán megszállt (állítólag a Batthyányi téren). Csakhogy a kalandor soha nem járt Budán. A téma annyira termékenynek bizonyult nálunk, hogy természetesen Krúdy *Szindbád*jában is felfedezhetünk Casanova-motívumokat (1911-től) és minden műfajban, zenés, prózai és verses formában, különböző regiszterekben sorra keletkeztek az alakja köré fonódó művek: mítosza akkor és azóta is rendkívül elevenen él a köztudatban. Deésy témaválasztása tehát egyszerre vall nagy erudícióra, mélységes rokonszenvre, és jó piaci érzékre. Az elkészült mű egy 75 perces, részben színezett, virazsírozott, kitűnően fényképezett némafilm (opera-

„Casanova-hírbe keveredett”

(Aphrodité, 1918)

tőr Vass Károly), amelyből mára sajnos csak kevesebb mint 10 perc maradt fenn, holott 7 kópiát gyártottak és sikerrel forgalmazták külföldön is.

A fennmaradt töredékek között van a film eleje, amely a korabeli divatot követve előre bemutatja egy-egy képpel a film sztárjait, pontosabban a legszebb színésznőket. A film keletkezése szempontjából érdemes figyelmet szentelni egy mára már méltán elfelejtett Casanova-operettnak (1902), mert ennek írói és valószínűleg a zeneszerzője is azonos a film stábjában szereplő alkotókkal. A rendező és címszereplő Deésy Alfréd mellett a forgatókönyvet három író és dramaturg hozta össze: Faragó Jenő (ő volt az operett librettistája is) Pakots József és Békeffi László. A zeneszerző szintén azonos: Barna Izsó. A szereplők közül sztárnak számíthatott akkoriban Lucy Wett, Tímár Margareta, Hollay Kamilla. Kuriózum, hogy ebben a filmben tűnt fel először a filmvásznon Olt Arisztid művésznéven Lugosi Béla, a későbbi hollywoodi Drakula. A Star Filmgyár és Filmkereskedelmi Rt. 1918-ban Budapesten kívül bemutatta a filmet Bécsben (Kosmos-Kino) és Berlinben (Marmor) is.

Elég bizarr módon mind az operett, mind a film a híres csábító emlékeiből szemezget ugyan, de erkölcsi tanulsággal megfelve, mert a történet kifizása az, hogy Casanova – sorozatos hódítások után – megtalálja az egyetlen igaz szerelmet (Marie/Lívia). Az elveszett forgatókönyvet hírlapi források alapján többen is rekonstruálni próbálták, de az eredmény két, csak részben egyező (magyar és német) változat lett, és ez magyarázza a különböző neveket és kisebb eltéréseket. A történesek lényege viszont azonosnak mondható, csak a helyszínek és a nevek variálódnak. Deésy a morális, melankolikus történetet körkörös szerkezetben meséli el: a kezdő képsorokon egy, az emlékiratot olvasó szép hölgy (Suzanne Hilmer) vágyai feltámasztják a kriptájában nyugvó főhőst, aki új életre kel, és a modern világ több korszakában újabb hódításokra indul. Végül azonban, bár rátalál az egyetlenre, az idő ítélt fölötte, mert a nagy Ő tragikus módon meghal. Bánatában a csábító önként visszatér sírjába, mert már nincsen miért folytatnia a XVIII. század végén megszakadt életét.

Az elveszett forgatókönyv rekonstrukcióját magam is megkíséreltem, egy új megoldást keresve, az operettet segít-

ségül híva, mivel az teljes egészében fennmaradt (librettó és partitúra egyaránt), és mert az alkotógárda is részben azonos. A kísérlet annál is inkább jogosnak látszik, mert a magyar némafilmstílus eredeténél – több szakértő (Magyar Bálint, Balogh Gyöngyi, Király Jenő, Kőhádi Zsolt) egybehangzó véleménye szerint – három forrást kell leginkább tekintetbe venni: a regényekben kialakult narratívákat, a kabaré és a bulvárszínház mintáit, illetve az operettek világát. Az eredmény megerősíti a korábbi hipotéziseket: minden változatban színdarabszerű a téma feldolgozása: prolóógus-epilógus keretébe foglalt felvonások szerint tagolva. Mindenütt a kezdethez tér vissza a befejezés: az operettben ez a helyszín a Pokol, a filmben a temető, a főhős síremlékével. Az is közös vonás, hogy minden felvonás egy női név és kaland körül bonyolódik. A nevek részben az emlékiratban szereplő híres epizódokat idézik meg (például Lia, vagy Pompadour márkiné), részben a modernizált változatba illő újabb neveket használnak (Suzanne és Margit Hilmer, Ninette, Marie, Lívia).

Érdekes fordulat, miszerint a zenés darab előjátékának végén a Sátán Casanova szemére hányja, hogy gátlástalanul le-

tagadja kalandjait, holott ez hiábavaló, mert ő feltalált egy nagyszerű gépet, a kinematográfot, és minden fontos epizódot filmszalagra rögzített a kalandor életéből. Ezután filmvásznon ereszkedik le a színpadra, és onnan indul a darab első felvonása, a velencei epizód (Marion). Mivel 1902 és 1918 nem esik távol egymástól, és Deésy akár láthatta is a darabot a Vígszínházban, jogos a feltevés, hogy ez adta az ötletet a témaválasztáshoz. Az író (Faragó Jenő), valamint a zeneszerző személye pedig biztos kapocs az analógiák mellett. Mindezek alapján feltehető, hogy a film egyszerre tartozik a zenés vígjáték, az erotikus és melodramatikus, valamint a kosztümös film műfajába, ahogyan erről a töredékek meggyőzően tanúskodnak.

Emlékiratában Deésy sok érdekességet elmesél a forgatás és a keletkezés körülményeiről. Az első világháború utolsó évében vagyunk, s mivel Itáliában nem lehetett forgatni, az adriai tengerpartnak vágott neki egy kisebb stábbal, hóna alatt tíz forgatókönyvvel. Így sem volt könnyű a vállalkozás: regényes fordulatok színezték az utat, s persze sok leleményre volt szükség ahhoz, hogy Ragusa (Dubrovnik) környékén, csodás külső helyszíneken tudja-

nak felvételeket készíteni. A város régi temetője lett Casanova síremlékének helye, a mágikus mediterrán háttér pedig a város műemlékei, a mulini víz-esés (amelyet Csontváry is megörökített) és a különböző szigetek (Lovrjanac, Lapad) erődjei, kastélyai szolgáltatták. A képkompozíciókról szólva a korabeli kritikák dicsérően kiemelik a képzőművészet hatását, amelyet ugyan helyenként anizksz-stílus vált fel. A képsorok a korabeli (dán és amerikai) némafilmek stílusában, erős mimikával, teátrálisan, eltúlzott gesztusokkal mutatják be a történetet, de igen látványosan, szecessziós kertek, műemléki épületek és kastélybelsőik hangulatos helyszínein.

Ezt a világelső magyar Casanova-filmet viszonylag későn, 1927-ben követte csak egy újabb: Alexandre Volkov francia produkcióban készült filmje, Ivan Moszjukin címszereplésével. Utána azonban egymást érték az emlékirat megfilmesítései, köztük olyan nagyszerű színészekkel, mint Vittorio Gassmann (*A titokzatos lovag*, 1948), Donald Sutherland (*Fellini Casanovája*, 1976), Marcello Mastroianni (*A postakocsi*, 1982), Alain Delon (*Casanova hazatérése*, 1992). A sort hosszan lehetne folytatni egészen napjainkig, számunkra azonban jelentős „fegyvertény”, hogy egy magyar film áll a lista élén. •

„Előszeretettel választott művészigényeket”
(balra: Deésy Alfréd A cigány forgatási szünetében, 1941)

